

فرم افزار و بحانه

(موسوعه آیات و روایات زن و خانواده)

دفتر تحقیقات و مطالعات زنان
حسین سیف الهی

امروزه در عصر فراصنعتی در شرایطی که از یک سو روابط انسانی با سرعت شگفت آوری، در هم تنیده می‌شود و از سوی دیگر، نظام مسلط بر روابط بین‌المللی کلیشه‌های مورد نظر خود را در مورد حقوق بشر، حقوق زن و حقوق کودک بر جوامع مختلف تحمیل می‌کند، و همچنین در زمانی که نظام اسلامی داعیه‌دار دفاع از زنان بر اساس انگاره‌های دینی است، بیش از هر زمان دیگری نیازمند پاسخ به پرسش‌های نوآمد، تحلیل شرایط جدید، تدوین سیاست‌ها و برنامه‌ها و اصلاحات حقوقی، اجتماعی و آموزشی بر مبنای الگوی دینی هستیم؛ الگویی که با نگاهی جامع به ابعاد شخصیتی زن بتواند زمینه‌ساز تدوین برنامه عمل ملی زنان، با در نظر گرفتن شرایط اجتماعی و تاریخی باشد.

بی‌شک، پیش‌نیاز تدوین این الگو، توجه عمیق به سرچشمه جاودانه وحی در کتاب و سنت است؛ زیرا بدون استناد به آیات قرآن و کلام اهل بیت، برنامه‌های ارائه شده حجیت ندارد؛ همان‌گونه که بدون ملاحظه شرایط نوین، فاقد «کارآمدی» است. استناد به متون مقدس همواره با دو خطر مواجه بوده است: نخست اینکه سطحی‌نگری، جزئی‌نگری و فقدان نگاه فراگیر به مجموعه آنچه در متون یافت می‌شود، نتیجه تحقیق را نامطمئن می‌سازد و دین را آماج انتقادات و تهمت‌ها قرار می‌دهد و دوم آنکه تأویل متون مقدس و تحمیل آرای شخصی بر متن‌گزینش شده از متون و نیز برداشت‌های سلیقه‌ای خارج از ضوابط علمی، زمینه بدعت‌گذاری و نوپردازی‌های جاهلانه را فراهم می‌کند. بنابراین، تدوین مجموعه آیات و روایات این فرصت را به دست می‌دهد تا با نگرشی جامع، هم زمینه دقت در برداشت از متون فراهم شود و هم امکان نقد اندیشه‌ها به وجود آید و صد البته مهم‌ترین فایده آن، زمینه‌سازی برای ارائه «الگوی جامع شخصیت زن مسلمان» است.

اهداف

۱. ایجاد زمینه مناسب برای تدوین نگاه جامع دین به زن و خانواده در حوزه توصیفات، ارزش‌ها، حقوق و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های نظام اسلامی؛
۲. تسهیل و تعمیق پژوهش‌های دینی در حوزه زن و خانواده.

موضوعات

«ریحانه ۱» گزارشی است از کلیه آیات و روایات در موضوع «زن» و «خانواده». کلیه آیات و احادیثی که به ابعاد شخصیتی، ویژگی‌های تکوینی، ارزش‌های جنسیتی و مباحث حقوقی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی زنان اشاره می‌کند، در محور اول؛ یعنی زن، قرار می‌گیرند. آیات و روایات ناظر بر احکام فردی زنان از قبیل: نماز، روزه، حج، جهاد، خمس، زکات، امر به معروف و نهی از منکر و نیز مسائل بهداشتی، آموزشی و تربیتی زنان،

تفاوت‌های تکوینی و حقوقی زنان و مردان، روابط زنان با محارم و نامحرم و تمامی مسائل مطرح در آیات و روایات نسبت به زنان، در این بخش مورد توجه قرار گرفته است.

از جمله موضوعات مهم موسوعه، شخصیت‌های معروف و غیر معروف زنان است. حضرت فاطمه(ع)، خدیجه، مریم، آسیه، حوا، هاجر، زینب در شمار معروف‌ترین آنها هستند که در خصوص حضرت زهرا(ع) آیات و احادیثی که در فضیلت و سیره عملی آن حضرت بوده، ارائه و تمامی سخنان آن حضرت به صورت خاص و دقیق نمایه‌سازی شده است. ولی اطلاعات مربوط به بقیه شخصیت‌ها تفکیک نشده است.

اما محور دوم؛ یعنی خانواده مشتمل بر آیات و روایاتی است که به گونه‌ای به مباحث خانوادگی می‌پردازند و ناظر به ازدواج، همسری، مادری، کودک، سالمندان، مدیریت خانواده، اقتصاد خانواده، پیوندهای خویشاوندی و اختلافات خانوادگی و طلاق می‌باشند. روابط زن و شوهر؛ روابط فرزندان با همدیگر و با والدین و برعکس؛ وظایف و تکالیف زن و شوهر نسبت به یکدیگر، والدین نسبت به فرزندان و برعکس و خویشاوندان نسبت به یکدیگر، و همه مسائلی که در مورد خانواده در آیات و

روایات مطرح است، در این بخش مورد توجه قرار گرفته است که در بیش از ۲۷۰۰ عنوان به صورت درختی و الفبایی نمایه‌سازی شده است.

جزئی‌نگری در نمایه‌سازی و نظام‌یافتگی موضوعات تحت یک اصطلاح‌نامه، دو شاخصه مهم در موضوعات موسوعه هستند. این دو ویژگی، موجب می‌شوند محقق و پژوهشگر با «سرعت» و «دقت» به آیات و روایات دلخواه دست یابد.

منابع

در فاز اول طرح، قرآن و منابع روایی شیعه، جستجو شده و روایات از آنها استخراج گردیده است. ۱. قرآن: از آنجا که قرآن کریم مهم‌ترین منبع موسوعه

می‌باشد، برای به دست آوردن آیات قرآنی در حیطه مسائل زن و خانواده دو کار انجام گرفت:

الف- مراجعه مستقیم به قرآن کریم و استخراج همه آیاتی که در خصوص زن و خانواده ظهور دارند. در این مرحله، بیش از ۶۰۰ آیه به دست آمد.

ب- استخراج آیاتی که در روایات مورد استناد قرار گرفته و تفسیری در مورد مسائل زن و خانواده از آن ارائه شده است. در این مرحله، صدها آیه به دست آمده است.

۲. روایات: ۱۲۹ منبع روایی بررسی شد. این منابع به دو دسته قابل تقسیم هستند:

الف- مجامع روایی، شامل: کافی، تهذیب، استبصار، من لا یحضره الفقیه، بحار الأنوار، وسائل الشیعه و مستدرک الوسائل.

ب- منابع روایی دیگر، که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: الاحتجاج، التوحید، الخصال، الصحیفة السجادیة، الفضائل، المصباح، تصحیح الاعتقاد، غرر الحکم، نهج البلاغه و مکارم الأخلاق.

ویژگی‌ها

۱. جامعیت «ریحانه ۱»: این نرم‌افزار با بیش از ۶۰۰ آیه و ۱۲۷۰۰ روایت از حدود ۱۳۰ منبع حدیثی، که در ۲۷۰۰ نمایه گردآوری شده، اولین مجموعه روایی جامع در موضوع زن و خانواده است. نکته قابل توجه در این موسوعه آن است که کتب اربعه و بحار الأنوار دو بار، صفحه به صفحه و سطر به سطر، تتبع شده و پس از آن با ۳۲۳ کلید واژه به دست آمده و براساس جستجوی رایانه‌ای در نرم‌افزار نور ۲ (جامع الاحادیث)، روایات دیگری نیز استخراج شده است.

۲. قابلیت جستجوی موضوعی: امتیاز مهم این نرم‌افزار نسبت به برنامه‌های مشابه، علاوه بر جستجوی لفظی، امکان دسترسی به آیات و روایات از طریق کلید واژه‌های موضوعی و نمایه‌های درختی است. بدین منظور، آیات و روایات ذکر شده با دو بار مطالعه، در موضوعات مورد نظر طبقه‌بندی شده‌اند.

۳. ارزیابی سند: روایات کتب اربعه و وسائل الشیعه ارزیابی سندی دارند. در انجام این ارزیابی‌ها از نرم‌افزار «درایة‌النور» استفاده شده است.

مراحل انجام کار

۱. استخراج آیات و روایات: چنانکه گفته شد آیات قرآن کریم و روایات کتب اربعه و بحار الأنوار از طریق دو بار مطالعه سطر به سطر، و روایات منابع دیگر از طریق کلید واژه‌های به دست آمده، استخراج شده‌اند.

۲. تقطیع: به منظور تسهیل در امر تحقیق، روایات طولانی که بخشی از آنها به مباحث زن یا خانواده دلالت دارند، تقطیع شده و در موسوعه درج گردیده است.

۳. حذف مکررات: به منظور پیشگیری از حجیم شدن برنامه، روایاتی که در بیش از یک منبع آمده است، یک بار ذکر شده و نشانی‌های مربوطه، ذیل هر روایت آمده است. البته در صورت تفاوت نقل‌ها، چنانچه قسمت‌های مشتمل بر اختلاف در نقل، تأثیر در معنا داشته باشد، ارائه شده است.

۴. نمایه‌سازی: نمایه‌سازی موسوعه با استفاده از شیوه‌نامه‌ای انجام گرفته است که مهم‌ترین اصول و قواعد آن عبارت‌اند از:

تدوین مجموعه آیات و روایات در موضوع زن و خانواده این فرصت را به دست می‌دهد تا با

نگرشی جامع، هم

زمینه تدقیق در

برداشت از متون فراهم

شود و هم امکان نقد

اندیشه‌ها به وجود آید و

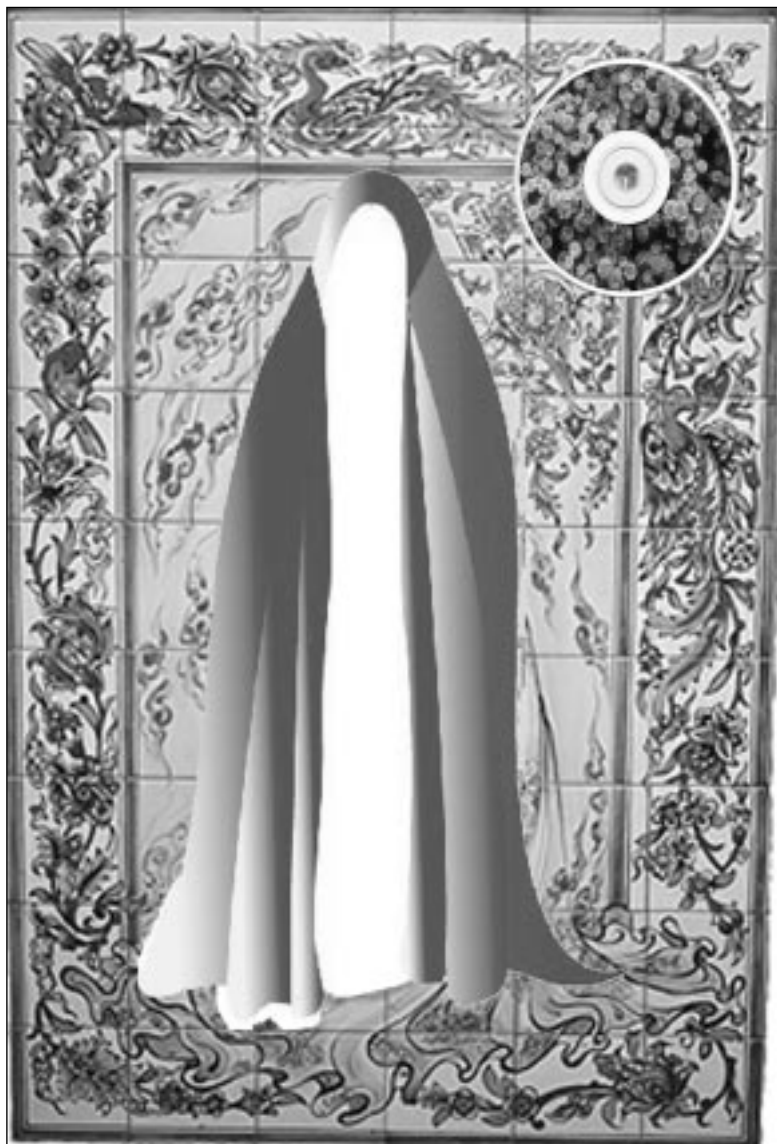
صد البته مهم‌ترین

فایده آن، زمینه‌سازی

برای ارائه «الگوی

جامع شخصیت زن

مسلمان» است.

الف) کاربردی بودن نمایه‌ها و استفاده از کلمات رایج و مأنوس؛
 ب) پرهیز از تفسیر به رأی و پیش‌داوری در نمایه‌سازی؛
 ج) پرهیز از قضاوت و اجتهاد. بنابراین، واژه‌هایی از قبیل: وجوب، استحباب، حرمت، کراهت، اباحت، حسن، قبح، زشت و زیبا، در نمایه‌ها به کار نرفته است.

د) استفاده از نمایه‌های جزئی و پرهیز از نمایه‌های کلی و عام؛
 ه) به کارگیری نمایه‌های صریح و گویا و پرهیز از ضمیر، اسم اشاره و مانند آن که موجب ابهام نمایه می‌شوند؛
 و) استفاده از نمایه‌های مفرد و به کار نبردن تشبیه و جمع در نمایه‌ها تا حد امکان.

۵. **ارزیابی سندی:** در ارزیابی سندی روایات «ریحانه»^۱، به ارزیابی لوح فشرده «درایة النور» که یک نرم‌افزار تخصصی در این زمینه است، اعتماد شد و فقط نتیجه ارزیابی این نرم‌افزار در «ریحانه»^۱ منعکس گردید. از آنجایی که «درایة النور» صرفاً روایات کتب اربعه و وسائل را ارزیابی کرده است، در «ریحانه»^۱ نیز به همین دامنه اکتفا شد.

۶. **فرمت‌بندی:** در ریحانه (۱)، ۹ فرمت تعریف شده است: کُد، سند، متن، آیه در روایات، منبع، ارزیابی سندی، نمایه، بدل، قائل.

۷. برنامه‌نویسی

شرح فنی نرم‌افزار

نرم‌افزار ریحانه، به شکل Application و بر روی یک لوح فشرده (CD) تولید خواهد شد. این نرم‌افزار در سیستم عامل ویندوز ۹۸ و بالاتر قابل اجراست و با محیط‌های شبکه‌ای سازگار است. این برنامه مجهز به واسط کاربر گرافیکی و متناسب با فضای معنوی داده‌ها می‌باشد و برای اجرا نیازی به نصب فارسی‌سازهای غیر استاندارد ندارد؛ بلکه با موتور فارسی ویندوز اصلی به راحتی کار می‌کند. همچنین، نرم‌افزار مجهز به واسط کاربر دو زبانه (فارسی و عربی) است و در صورت نصب نرم‌افزار عربی، علاوه بر واسط کاربر، کلید واژه‌های فیش‌ها نیز به زبان عربی مشاهده خواهند شد.

این نرم‌افزار از بخش‌های متعددی تشکیل شده است که در زیر به مهم‌ترین آنها اشاره می‌رود.

۱. **آیات:** در بخشی که جهت مشاهده آیات استخراج شده به کار می‌رود، کاربر می‌تواند به وسیله شماره فیش یا نشانی آیه، آیه مورد نظر را ملاحظه کند.

۲. **روایات:** در این بخش، روایات استخراج شده قابل ملاحظه است و علاوه بر مشاهده احادیث با استفاده از شماره کُد فنی، دامنه‌گذاری بر روی آنها و یا جستجوی لفظی در فیش‌ها امکان‌پذیر است.

۳. **کلید واژه‌ها:** کاربر با مشاهده یک فهرست درختی از کلید واژه‌های تعریف شده، و با انتخاب هر کلید واژه می‌تواند به روایاتی که دارای آن کلید واژه را هستند، دست یابد. امکان جستجو در فهرست کلید واژه‌ها، از دیگر امکانات این بخش است.

۴. **جستجو:** جستجو در متن فیش‌ها به شکل ترکیبی، از امکانات مهم این برنامه است.

علاوه بر بخش‌های بالا، نکات فنی متعددی در نرم‌افزار رعایت شده است که به تعدادی از آنها اشاره می‌کنیم:

- استخراج فیش و ذخیره آن در قالب یک فایل یا ارسال آن به نرم‌افزار صفحه‌آرایی MS-WORD؛
- امکان مشاهده متن فیش با قلم و رنگ دلخواه؛
- راهنمای کامل نرم‌افزار به هر دو زبان عربی و فارسی؛
- چاپ فیش‌ها با انواع چاپگرهای ویندوز؛
- امکان نصب برنامه بر روی هارد کاربر؛
- معرفی دفتر مطالعات زنان و آثار آن.

وضعیت فعلی «ریحانه»: در حال حاضر Data برنامه به اتمام رسیده و به برنامه‌نویس تحویل داده شده است و برنامه‌نویسی آن نیز مراحل پایانی خود را طی می‌کند. همچنین، اصطلاح‌نامه «ریحانه»^۱ در دست تدوین است. که امیدواریم سه تا چهار ماه آینده قابل عرضه باشد.

برنامه‌های آینده: در نظر داریم نسخه دوم ریحانه را تدوین کنیم که در آن علاوه بر رفع اشکالات احتمالی و تکمیل برنامه «ریحانه»^۱، روایات اهل سنت را نیز اضافه می‌نماییم.